

Iwan Almes

Wydział Humanistyczny

Ukraiński Uniwersytet Katolicki we Lwowie, Lwów, Ukraina

almes.ns@gmail.com

«*Latinitas polonice*»: książka polska w monasterach bazyliańskich eparchii lwowskiej XVIII wieku

Abstract

«*Latinitas polonice*»: Polish Old Printed Books in the Basilian Monasteries of the Lviv Eparchy in the 18th Century

This article studies the significance of the Polish books in the Basilian monasteries of the Lviv eparchy in the 18th century. During this century the number of the Polish, as well as Latin books were growing. A significant number of Polish books can be analyzed not only as latinisation or polonisation of Basilian monasteries, monks communities of the Eastern-Christian rite on the Ukrainian lands, but as „westernisation” as well. It means absorption of the contemporary Western (Latin) culture by the Polish mediation as the „*latinitas polonice*”. And it is verified in the most of Basilian monastery libraries of the Lviv eparchy of the 18th century.

Key words: Basilian monasteries – Lviv eparchy in the 18th century – *latinitas polonice* – monastery libraries – latinisation – „westernisation”.

Słowa kluczowe: monastery bazyliańskie – eparchia lwowska XVIII w. – *latinitas polonice* – biblioteki klasztorne – latynizacja – okcydentalizacja.

W epoce nowożytnej łacina była językiem międzynarodowej komunikacji naukowej, literatury, tworząc to, co nazywają *respublica litterarum*¹. Częścią tej społeczności byli także mnisi obrządku wschodniego (prawosławnego

* Artykuł napisany w ramach IX edycji Funduszu Stypendialnego Muzeum Historii Polski.

¹ Więcej na ten temat zob. P. Fiska [u a.], *Res Publica Litteraria*, [in:] *Geschichte der Buchkultur*. Bd. 7: *Barock*, hrsg. Ch. Gastgeber, E. Klecker, Graz 2010, s. 129-160.

i unickiego) na ziemiach ukraińskich. Czytanie podobnych ksiązek w języku łacińskim w różnych społecznościach kulturalnych, religijnych i etnicznych tworzyło swego rodzaju „społeczność czytelników” – odmiennych odbiorców tych samych treści ideowych². Oczywiście, chociaż w bibliotekach czasów nowożytnych na ziemiach ukraińskich przeważały druki łacińskie, to jednak jednym z narzędzi transmisji kultury łacińskiej w XVIII w. pozostawała książka polska, zarówno w klasztorach unickich (bazylikańskich), jak i w prawosławnych³.

Można zgodzić się, że jeszcze w XVII w. została „podważona” polska dominacja kulturowa w niektórych ruskich (ukraińskich) kręgach cerkiewnych⁴, zwłaszcza w przypadku elity cerkiewnej, „uczonych kijowskich”, którzy już poznawali teologię katolicką (i nie tylko) studiując traktaty łacińskie, a nie polskie⁵. Z drugiej strony jednak w tym samym stuleciu, w klasztorach prawosławnych eparchii lwowskiej, przede wszystkim w tych, które nie funkcjonowały w centrach administracyjnych regionu, ksiązek łacińskich nie było w ogóle⁶. Nawet w XVIII w. nie we wszystkich monasterach, już bazylikańskich, „przewycięzono” polską dominację kulturową, o czym świadczą inwentarze bibliotek klasztornych. Dlatego przedmiotem niniejszego artykułu będzie właśnie rola ksiązek polskich w klasztorach bazylikańskich na ziemiach ukraińskich, zwłaszcza eparchii lwowskiej w XVIII w. Zakon Świętego Bazylego Wielkiego (Ordo Sancti Basilii Magni), jedyny na ziemiach Rzeczypospolitej zakon obrządku wschodniego, w drugiej połowie XVIII w. składał się z dwóch prowincji – litewskiej i ruskiej (polskiej lub koronnej). W niniejszym artykule skupię się na części prowincji ruskiej – monasterach eparchii lwowskiej funkcjonujących w województwie ruskim i częściowo podolskim.

² D. Resnick, J. Martinek, *Reading*, [in:] *Encyclopedia of European Social History*. Vol. 5, ed. by P. Stearns, Detroit 2001, s. 407.

³ Niektórzy badacze pisząc o kulturze prawosławnej w XVII w. używają pojęcia *Polonice Orthodoxe*, zob. J. Niedźwiedz, *Kultura literacka Wilna (1323-1655). Retoryczna organizacja miasta*, Kraków 2012, s. 45.

⁴ Н. Яковенко, *У пошуках Нового неба: Життя і тексти Йоанікія Галатовського*, Київ 2017, s. 11.

⁵ Więcej na ten temat zob. L.V. Charipova, *Latin Books and the Eastern Orthodox Clerical Elite in Kiev, 1632-1780*, Manchester-New York 2006.

⁶ Na przykład, w opisie cyrylicy księgozbioru z pierwszej połowy XVII w. dość dużego klasztoru krechowskiego nie ma wzmianek o księgach łacińskich i wymieniono tylko dwie książki polskie: Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (Центральний державний історичний архів України у Львові; dalej: ЦДА України у Львові), f. 129, op. 1, spr. 539, k. 3-4. Więcej zob.: I. Almes, *Źródła do historii bibliotek klasztornych eparchii lwowskiej XVII-XVIII wieku. Inwentarze bazylikańskiego monasteru w Krechowie*, „Textus et Studia” 2015, nr 3, s. 12.

Bazylianie stanowili w XVIII w. elitę Kościoła unickiego, wykształconą w tradycjach kultury łacińskiej (katolickiej)⁷, która w dużej mierze przyczyniła się do okcydentalizacji obrządku wschodniego, kijowskiej metropolii unickiej⁸. W przypadku eparchii lwowskiej – oprócz większych klasztorów m.in. we Lwowie (św. Jerzego), w Krechowie, Uniowie – chodzi o niewielkie placówki zakonne, w których mieszkało około ośmiu-dziewięciu zakonników. Dlatego też w bazylińskich wspólnotach eparchii lwowskiej zbiory biblioteczne były niewielkie w porównaniu z klasztorami katolickimi, a także z niektórymi kijowskimi monasterami prawosławnymi⁹. W pierwszej połowie XVIII w., w 1719 r., największy księgozbiór we lwowskim monasterze św. Jerzego liczył tylko 257 tomów¹⁰, a w końcu lat 40. XVIII w. – 369 tomów¹¹. Rolę centrów kultury intelektualnej odgrywały monastera, w których znajdowały się studia zakonne i szkoły publiczne. W takich klasztorach funkcjonowały większe biblioteki, na przykład w Krechowie, we Lwowie w klasztorze św. Jerzego i w Podhorcach¹².

Niezależnie od tego w ciągu XVIII w. widzimy stały wzrost liczby książek w bibliotekach bazylińskich, zarówno w języku łacińskim, jak i polskim.

⁷ Zob. m.in. B. Lorens, *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743-1780*, Rzeszów 2014.

⁸ Я. Ісаєвич, *До характеристики культури доби бароко: василіанські освітні осередки*, [in:] *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : міжвідомчий збірник наукових праць*. Т. 12, Львів 2004, s. 196; Т. Шманько, *Латинізація та окциденталізація: прояви і наслідки*, [in:] *Берестейська унія (1596) в історії та історіографії: спроба підсумку. Матеріали міжнародного наукового діалогу про Берестейську унію фундації PRO ORIENTE (третя зустріч: Львів, 21-23 серпня 2006 р.) та Міжнародного наукового симпозиуму Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету «Берестейська церковна унія: перспективи наукового консенсусу в контексті національно-конфесійного дискурсу» (Львів, 24-27 серпня 2006 р.)*, за ред. Й. Марте, О. Турія, Львів 2008, s. 340-352; А. Новицкая-Ежова, *Орден базилиан и его культурно-просветительская деятельность на украинско-беларуско-литовских землях Речи Посполитой*, „Славяноведение” 1996, № 2, s. 39.

⁹ Zob. np. H. Wyczawski, *Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI-XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce. T. 2: Od odrodzenia do oświecenia. Cz. 1: Teologia humanistyczna*, pod red. M. Rechowicza, Lublin 1975, s. 519-551; М. Яременко, *Бібліотека київського Пустинно-Миколаївського монастиря XVIII ст.: «життя» книг*, „Просемінарії. Медієвістика. Історія Церкви, науки і культури” 2000, № 4, s. 119-142; Н. Сінкевич, *«Ніс mortui vivunt, et muti loquuntur»: ранньомодерна книгозбірня Києво-Софійського монастиря за каталогом 1769 р.*, [in:] *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Т. 4: Збірка наукових праць, присвячена 170-літтю з дня народження Никодима Павловича Кондакова (1844-1925)*, Київ 2014, s. 601-639.

¹⁰ Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka NAN Ukrainy (Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка НАН України; dalej: ЛННБ), f. 3, spr. 129, k. 42-45.

¹¹ ЦДІА України у Львові, f. 201, op. 46, spr. 529, k. 19r.-22r.

¹² O bibliotekach wspomnianych klasztorów zob.: I. Almes, *Źródła do historii bibliotek klasztornych...*, s. 7-27; B. Lorens, *Biblioteka bazylińskiego klasztoru św. Jerzego we Lwowie w drugiej połowie XVIII wieku w świetle inwentarzy*, [w:] *Kraków-Lwów: księżki, czasopisma, biblioteki*. Т. 8, Kraków 2006, s. 273-286; М. Кольбух, *Книгозбірня Підгорецького монастиря: історія формування*, „Записки Львівської Національної Наукової Бібліотеки України імені В. Стефаніка” 2011, вип. 3 (19), s. 394-421.

Były to przeważnie publikacje katolickie z okresu kontrreformacji, autorstwa jezuitów, franciszkanów, dominikanów oraz reprezentantów innych zakonów¹³. Na dzieła o charakterze religijnym składały się: księgi liturgiczne, prace egzegetyczne, patrystyczne, ascetyczne, dogmatyczne i polemiczne, apologetyczne, kaznodziejskie, z zakresu teologii moralnej, katechizmy, prace do medytacji oraz rekolekcji, hagiograficzne, książki dotyczące historii Kościoła oraz prawa kanonicznego. Poza encyklopediami i słownikami do książek o tematyce świeckiej zaliczyć można piśmiennictwo z zakresu: historii, filozofii, literatury antycznej, filologii, retoryki, astronomii, medycyny. Szczególne miejsce w bibliotekach bazylikańskich zajmowała literatura religijna (sakralna), będąca dla mnichów pomocą w formacji duchowej, życiu modlitewnym i liturgicznym, studiach teologicznych oraz duszpasterstwie.

Cerkiewnosłowiański *ad chorum*, łaciński *ad forum* – wyrażenia, które dobrze pokazują znaczenie i wykorzystanie różnych języków w środowisku zakonnym, w tym bazylikańskim, na ziemiach ukraińskich czasów nowożytnych¹⁴. Język cerkiewnosłowiański służył jako język liturgiczny, a łaciński i polski dla nauczania, piśmiennictwa¹⁵. Na ten temat wiele mówi również sam język inwentarzy, katalogów i innych spisów bibliotecznych, informując zarazem, który z języków w danym okresie uznawano w klasztorach za „oficjalny”. Dla przykładu – w monasterze krechowskim w XVII w. dokumenty te pisane były w języku ruskim (cyrylicą), a od lat 30. XVIII w. po polsku lub łacinie. Katalogi biblioteczne z drugiej połowy XVIII w. sporządzane były zgodnie z językiem publikacji – po łacinie, polsku i rusku, z tym że opisy tekstów drukowanych cyrylicą transliterowano na alfabet łaciński¹⁶.

W XVII w. w monasterach prawosławnych badanych terenów prawie wszystkie księgi były spisane bądź drukowane cyrylicą, a po polsku pojedyncze egzemplarze, na przykład: jeden tom w Terebowli¹⁷, dwa w Kre-

¹³ M. Piłtyczak-Majerowicz, *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku*, Wrocław 1996.

¹⁴ Sylwestr Kossow w *Exegesis (Ekzegezys, 1635)* pisał o greckim *ad chorum* i łacińskim *ad forum*: *Exegesis – сочиненіе мстислав. епископа (впослѣдствіи кiev. митрополита) Сильвестра Коссова*, [in:] *Архивъ Юго-Западной Россіи*. Ч. 1. Т. 8., Кіевъ 1914, s. 444.

¹⁵ O „trójjęzycznej naturze” kultury ukraińskiej w XVII w. zob.: G. Brogi-Bercoff, *The emergence of linguistic consciousness in the multilingual context of early modern Ukraine*, [in:] *Шлях у чотири століття. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Ad fontes – До джерел» до 400-ї річниці заснування Києво-Могилянської академії (12-14 жовтня 2015 року)*, Київ 2016, s. 25. Zob. również: S. Temčinas, *Яęzyки культури русkiej в Pierwszej Rzeczypospolitej*, [w:] *Міędzy Wschodem a Zachodem. Prawosławie i unia*, red. nauk. M. Kuczyńska, Warszawa 2017, s. 81-120.

¹⁶ I. Almes, *Źródła do historii bibliotek klasztornych...*, s. 7.

¹⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, spr. 3009, к. 2-4.

chowcie¹⁸, sześć w Podhorcach¹⁹. W pierwszej połowie XVIII w. liczba książek w języku łacińskim i polskim wzrasta, z wyjątkiem niewielkich klasztorów, w których znajdowała się tylko literatura do nabożeństwa. Większa liczba książek cyrylickich była w tym okresie w klasztorze Kryłos²⁰, około 20-30% stanowiły w księgozbiorach monasterów w Dobrzanach (1740 r.)²¹, Krechowie (1739 r.)²² i Podhorcach (1714 r.)²³. Natomiast we lwowskim klasztorze św. Jerzego już w 1719 r. co druga książka była w języku łacińskim, razem z polskimi stanowiąc ponad 70% całości księgozbioru²⁴. Można więc powiedzieć, że już w pierwszej połowie XVIII w. w większych księgozbiórach bibliotecznych znajdowało się więcej wydań łacińsko-polskich, a w drugie połowie – w prawie wszystkich bibliotekach bazylińskich, oprócz klasztorów w Krasnopuszczu²⁵, Dobrzanach²⁶ i Uniowie²⁷.

Dla przykładu, jeden z największych zbiorów bibliotecznych w eparchii lwowskiej w XVIII w. posiadał monaster krechowski. W 1739 r. jego biblioteka liczyła 144 tytuły w 162 tomach, w tym cyrylickich – 65 tytułów w 70 tomach. W latach 1755-1771 książki cyrylickie, w tym znaczna ilość rękopisów, stanowiły nadal połowę zbiorów (80-88 tytułów w 101-118 tomach). W drugiej połowie lat 70. XVIII w. struktura krechowskiego zbioru zasadniczo się zmienia. Wśród niemal 500 ksiąg przeważają pozycje w języku łacińskim (204 tytuły w 214 tomach), dużo było też polskich druków (129 tytułów w 151 tomach). Natomiast liczba ksiąg cyrylickich prawie się nie zmieniła. Więc tylko w latach 1771-1777 liczba książek w języku polskim wzrosła czterokrotnie, a cyrylickich pozostała prawie bez zmian. W ten sposób wcześniejsza „biblioteka cyryliccka” stała się łacińsko-polską²⁸. Podobna sytuacja była również w innych księgozbiórach bazylińskich. W klasztorach lwowskich św. Jerzego i św. Onufrego *latinitas* stanowiła w tym czasie już około 70-80% wszystkich zbiorów, a w buczackim – prawie 90%²⁹. Równocześnie w bibliotekach monasterów prawosławnych Kijowa³⁰ a także na

¹⁸ Tamże, f. 129, op. 1, spr. 539, k. 3-4.

¹⁹ ЛННБ, відділ рукописів, ф. 3, spr. 76, k. 67-70.

²⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 201, op. 46, spr. 613 (1917), k. 21-23r.

²¹ Tamże, f. 684, op. 1, spr. 1320, k. 61-61r.

²² Tamże, spr. 2042, 7 k.

²³ ЛННБ, відділ рукописів, ф. 3, spr. 76, k. 32r.-36.

²⁴ ЛННБ, ф. 3, spr. 129, k. 3, 42-45.

²⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 684, op. 1, spr. 2000, k. 135-136, 139.

²⁶ Tamże, spr. 1293, k. 30-32.

²⁷ Narodowe Muzeum im. Szeptyckiego we Lwowie (Національний музей ім. Шептицького у Львові, dalej: НМЛ), Відділ рукописної та стародрукованої книги, Ркл-104, k. 9-11r.

²⁸ I. Almes, *Źródła do historii bibliotek klasztornych...*, s. 17.

²⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 684, op. 1, spr. 1103, k. 3, 4r.-7.

³⁰ Н. Сінкевич, dz. cyt.; М. Яременко, dz. cyt.

terenach Ukrainy Prawobrzeżnej³¹ książek w języku polsku było również dużo.

Na podstawie opracowanych już księgozbiorów bazylikańskich eparchii lwowskiej można stwierdzić, że *polonica*³² stanowiły większość w takich kolekcjach jak: literatura kaznodziejska, katechizmy, ascetyka, medytacje. Należy podkreślić, że była to najczęściej czytana lektura w monasterach. Jeśli zgodzimy się, że zawartość bibliotek zakonnych świadczy o poziomie wiedzy, o jej historycznym rozwoju wśród mnichów³³, to okazuje się, że dość popularnym, „źródłem mądrości” dla zakonników bazylikańskich było piśmiennictwo polskie. Oprócz książek liturgicznych w klasztorach bazylikańskich najczęściej czytano literaturę kaznodziejską, zdominowaną przez „kaznodziejstwo zachodnie”, „łacińskie”³⁴. Na przykład w monasterze krechowskim w końcu lat 70. XVIII w. literatura kaznodziejska stanowiła około 30% wszystkich książek polskich³⁵. Chodzi tutaj o łacińską, potrydencką tradycję kaznodziejstwa – utwory polskich kaznodziejów katolickich lub tłumaczenia z języka łacińskiego na polski autorów zachodnich. Analiza tematyczna zbiorów bibliotecznych tego okresu świadczy również o recepcji kultury barokowego kazania polskiego w monasterach ukraińskich metropolii kijowskiej. Dowodzi tego obecność w księgozbiorach m.in. różnych zbiorów kazań, postylli, homilii na święta lub niedziele, kazań maryjnych i chrystologicznych, pasyjnych autorów z XVII-XVIII w. – franciszkanów, dominikanów, karmelitów i innych.

Przykładem procesu „latynizacji” mogą być natomiast: recepcja duchowości św. Teresy z Ávili za pośrednictwem polskich przekładów obecnych w bibliotekach bazylikańskich; tłumaczenia utworów „terezjańskiej mistyki” – Jeronima Graciana, Tomasza od Jezusa i innych autorów – należących do hiszpańskiej katolickiej ascetycznej tradycji potrydenckiej, czy edycje zbiorów medytacji i rekolekcji polskich karmelitów z XVIII w. Literaturę tego typu znajdujemy także w prywatnych księgozbiorach bazylikańskich. Na przykład

³¹ O. Дзюба, *Польська книга у бібліотеках України XVIII ст. (до історії українсько-польських культурних взаємин)*, [in:] *«Стину встановлює суд історії»: Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка*. Т 2: *Наукові студії*, відп. ред. В. Смолий, Київ 2004, s. 364-371.

³² W tym przypadku pod terminem *polonica* chodzi tylko o książki w języku polskim, zob. H. Mieczkowska, *«Polonicum» – definicja pojęcia, zakres doboru materiału, zastosowanie w bibliografii*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2015, t. 9, s. 21-29.

³³ Zob. np. D. McKitterick, *Libraries and the organization of knowledge*, [in:] *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*. Vol. 1: *to 1640*, ed. by E. Leedham-Green, T. Webber, Cambridge 2006, s. 592-615; P. Burke, *Spoleczna historia wiedzy*, przeł. A. Kunicka, Warszawa 2016, s.73.

³⁴ M.in. I. Ісиченко, *Риторика й барокове проповідництво у шкільній культурі Києва XVII ст.*, „Київська Академія” 2006, № 2-3, s. 34.

³⁵ Więcej zob. I. Альмес, *Польськомовна проповідницька література в бібліотеці Крехівського монастиря XVII-XVIII ст.*, „Польські Студії” 2015, № 8, s. 66-82.

jeden z egzemplarzy berdyczowskiego wydania z 1764 r. *Drugi doskonałości* św. Teresy z Ávili posiadał Anastazy Piotrowski (1729-1792) – profesor studiów filozofii i teologii w klasztorach bazylińskich, sekretarz (1763, 1772-1776) i protokonsultor prowincji ruskiej (1776-1780), prowincjał prowincji galicyjskiej (1780)³⁶. O przynależności wspomnianej książki do biblioteki o. Anastazego świadczy rękopiśmienny zapis „Ex libris P. Anastasii Piotro[w]ski OSBM”. Otrzymał ją od biskupa łuckiego w 1765 r.: „Dono acceptus ab Ill[ustriss]mo ex archiep[iscop]o Luceoriens[is] 1765 in Augusti”³⁷. W tym roku biskupem łuckim był Sylwester Lubieniecki (Rudnicki-Lubieniecki)³⁸.

Wiadomo, że w XVIII w. na ziemiach ukraińskich język polski był narzędziem komunikacji, jednym z języków kultury, literatury, oświaty³⁹. Był też językiem, w którym na przykład powstawały pisma, utwory hierarchów prawosławnych metropolii kijowskiej w drugiej połowie XVII w. Jeśli zaś chodzi o bazylianów, to około 2/3 ich produkcji wydawniczej stanowiły publikacje w języku polskim i łacińskim⁴⁰. Często wykorzystywali język polski również w życiu codziennym, zwłaszcza w drugiej połowie XVIII w. Co więcej, część z nich miała w tym czasie już problem z odczytaniem tekstów cyrylicy. Na przykład, spisujący w 1777 r. inwentarz monasteru krechowskiego (prawdopodobnie superior klasztoru – Sylwestr Łaszczewski), odnotował, że niektóre księgi cyrylicy „i przeczytać trudno”⁴¹. Inny zakonnik, Ignacy (Kulczyński) w przedmowie do *Menologium bazylińskiego* (Wilno 1771) informował, że przetłumaczył żywoty świętych Kościoła wschodniego na język polski, ponieważ w „naszych krajach my mnisi, korzystamy z tego języka w życiu codziennym”⁴². Oczywiście, wybór języka nie zawsze oznaczał wybór kultury, w tym przypadku polskiej⁴³. Nie ulega też wątpliwości, że jednym z wyznaczników ruskiej tożsamości Kościoła unickiego w środowisku katolickim był język cerkiewnosłowiański jako język liturgiczny⁴⁴.

³⁶ Ю. Стецик, *Василіанське чернецтво Перемишльської єпархії (друга половина XVIII ст.)*: словник біограм, Жовква 2015, s. 169-170.

³⁷ ЛННБ, Відділ рідкісної книги, ст. II 75445, ark. 1 (arkusz tytułowy).

³⁸ L. Biełkowski, *Lubieniecki (Rudnicki-Lubieniecki) Stefan, imię zakonne Sylwester*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 17, Wrocław-Warszawa-Kraków 1972, s. 607.

³⁹ R. Radyszewskij, *Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku*. Cz. I: *Monografia*, Kraków 1996, s. 11; I. Шевченко, *Польща в історії України*, [in:] *Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття*, Львів 2001, s. 121-134.

⁴⁰ А. Новицкая-Ежова, dz. cyt., s. 39.

⁴¹ В. Lorens, *Vazylianie prowincji koronnej...*, s. 402.

⁴² А. Новицкая-Ежова, dz. cyt., s. 39.

⁴³ Дж. Броджі-Беркофф, *Вибір мови та вибір культури в Україні XVII століття*, „Київська Академія” 2014-2015, вип. 12, s. 33-45; таż, *Чи існує канон українського літературного бароко?*, „Український Гуманітарний Огляд” 2012, вип. 16-17, s. 16, 27-28.

⁴⁴ А. Naumow, *Przemiany w ruskiej kulturze unitów*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze = Київські Українознавчі Зошити” 1997, t. 5-6, s. 143-145.

Bez wątpienia w ciągu XVIII w. widoczna jest zmiana struktury językowej księgozbiorów bazylińskich eparchii lwowskiej, w efekcie której nastąpiła w nich marginalizacja księzek cyrylickich. Skromny zasób „cyrylicków” nie świadczy jednak o wzmożonej latynizacji zakonu bazylińskiego w tym stuleciu, zwłaszcza w drugiej jego połowie. Ziemię ukraińskie znajdowały się wówczas pod kulturalnym wpływem Rzeczypospolitej, cechował je kulturowy synkretyzm⁴⁵ i polimorfia⁴⁶. Piśmiennictwo w języku polskim służyło tutaj jako narzędzie komunikacji, instrument „przełamywania” barier różnego rodzaju, a nie tylko jako środek polonizacji. Bardzo dużą liczbę pozycji w języku polskim w księgozbiorach bazylińskich można traktować jako wyraz procesów okcydentalizacji zachodzących w środowisku bazylianów, to jest inkulturację różnych wpływów „zachodnich”⁴⁷. Nie chodzi więc tylko o „latynizację”⁴⁸ rozumianą jako kompleks zjawisk, bezpośrednich wpływów obrządku łacińskiego⁴⁹ – na przykład latynizację obrządku wschodniego⁵⁰, pieśni religijnych⁵¹, katechizmów⁵². Chodzi natomiast o „okcydentalizację”, czyli przejmowanie przez bazylianów zachodnich wzorców społeczno-kulturalnych⁵³ oraz ich wpływ na tożsamość i sposób myślenia bazylianów. W kontekście badania ukraińskiej kultury religijnej czasów nowożytnych, historyczne księgozbiory biblioteczne można więc analizować z punktu widzenia dziejów absorpcji na ziemiach ukraińskich zachodniego

⁴⁵ Я. Ісаєвич, *Основи релігійного життя і культури на Україні (до кінця XVIII ст.)*, [in:] *Belarus, Lithuania, Poland, Ukraine. The Foundations of Historical and Cultural Traditions in East Central Europe. International Conference (Rome, 28 April – 6 May 1990)*, ed. J. Kłoczowski, Lublin-Rome 1994, s. 155-174.

⁴⁶ G. Brogi-Bercoff, *Ruś, Ukraina, Ruthenia, Wielkie Księstwo Litewskie, Rzeczpospolita, Moskwa, Rosja, Europa Środkowo-Wschodnia. O wielowarstwowości i polifunkcjonalizmie kulturowym*, [w:] *Contributi italiani al XIII Congresso Internazionale degli Slavisti : (Ljubljana, 15-21 agosto 2003)*, a cura di A. Alberti, M. Garzaniti, S. Garzonio, Pisa 2003, s. 325-387.

⁴⁷ Я. Ісаєвич, *До характеристики культури доби бароко...*, s. 196.

⁴⁸ Niektórzy badacze piszą nawet o latynizacji jako elemencie „eklezjastycznej” tożsamości Cerkwi unickiej, np. Т. Шманько, dz. cyt., s. 350; С. Сенік, *Берестейські сподівання і доля унії в XVII столітті*, [in:] *Берестейська унія (1596) в історії та історіографії...*, s. 505.

⁴⁹ Т. Шманько, dz. cyt., s. 340.

⁵⁰ П. Новаковський, *Літургійна проблематика в міжконфесійній полеміці після Берестейської унії (1596-1720)*, Львів 2005; Д. Гуцуляк, *Божественна Літургія Йоана Золотоустого в Київській Митрополії після Унії з Римом (1596-1839)*, Львів 2004.

⁵¹ Ю. Медведик, *Латинсько-польсько-словацькі елементи в українській духовній пісні*, „Musica Humana : Збірник статей кафедри музичної україністики” 2003, Ч. 1, s. 253; Ю. Ясиновський, *Між Сходом і Заходом: українська музика на шляху від середньовіччя до ранньоновітнього часу*, [w:] *Musica Galiciana. Kultura muzyczna Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich (od doby piastowsko-książęcej do roku 1945)*. Т. 1, pod red. L. Mazery, Rzeszów 1997, s. 36.

⁵² М. Корзо, *Украинская и белорусская катехитическая традиция XVI-XVIII вв. : становление, эволюция и проблема заимствований*, Москва 2007, s. 406-457.

⁵³ Т. Шманько, dz. cyt., s. 340.

dorobku duchowego i intelektualnego, a tym samym jako świadectwa procesów modernizacyjnych. Narzędziem tworzenia tej nowoczesnej kultury na Ukrainie, była zatem adaptacja i absorpcja wpływów kultury łacińskiej-zachodniej, co się stało przy udziale *latinitas polonice*, w tym książek polskich w bazylińskich bibliotekach klasztornych.

Bibliografia

Archiwalia

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (Центральний державний історичний архів України у Львові), f. 129, op. 1, spr. 539; f. 201, op. 46, spr. 529, spr. 613 (1917); f. 684, op. 1, spr. 1103, 1293, 1320, 2000, 2042, 3009.

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka NAN Ukrainy (Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України), Oddział Rękopisów, f. 3, spr. 76, 129.

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. W. Stefanyka NAN Ukrainy, Oddział Rzadkiej Książki, ст. II 75445.

Narodowe Muzeum im. Szepetyckiego we Lwowie (Національний музей ім. Шепетиського у Львові), Відділ рукописної та стародрукованої книги, Ркл-104.

Opracowania

Альмес І., *Польськомовна проповідницька література в бібліотеці Крехівського монастиря XVII-XVIII ст.*, „Польські Студії” 2015, nr 8, s. 66-82.

Almes I., *Źródła do historii bibliotek klasztornych eparchii lwowskiej XVII-XVIII wieku. Inwentarze bazylińskiego monasteru w Krechowie*, „Textus et Studia” 2015, nr 3, s. 7-27.

Архивъ Юго-Западной Россіи. Ч. 1. Т. 8, Київ 1914.

Bieńkowski L., *Lubieniecki (Rudnicki-Lubieniecki) Stefan, imię zakonne Sylwester*, [w:] *Polski słownik biograficzny*. T. 17, Wrocław-Warszawa-Kraków 1972, s. 607.

Броджі-Беркофф Д., *Вибір мови та вибір культури в Україні XVII століття*, „Київська Академія” 2014-2015, відп. 12, s. 33-45.

Броджі-Беркофф Д., *Чи існує канон українського літературного бароко?*, „Український Гуманітарний Огляд” 2012, т. 16-17, s. 9-54.

Broggi-Bercoff G., *Ruś, Ukraina, Ruthenia, Wielkie Księstwo Litewskie, Rzeczpospolita, Moskwa, Rosja, Europa Środkowo-Wschodnia: o wielowarstwowości i polifunkcjonalizmie kulturowym*, [in:] *Contributi italiani al XIII Congresso Internazionale degli Slavisti (Ljubljana, 15-21 agosto 2003)*, a cura di A. Alberti, M. Garzaniti, S. Garzonio, Pisa 2003, s. 325-387.

Broggi-Bercoff G., *The emergence of linguistic consciousness in the multilingual context of early modern Ukraine*, [in:] *Шлях у чотири століття. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Ad fontes – До джерел» до 400-ї річниці заснування Києво-Могилянської академії (12-14 жовтня 2015 року)*, Київ 2016, s. 24-40.

Burke P., *Spoleczna historia wiedzy*, przeł. A. Kunicka, Warszawa 2016.

Charipova L.V., *Latin Books and the Eastern Orthodox Clerical Elite in Kiev, 1632-1780*, Manchester-New York 2006.

Дзюба О., *Польська книга у бібліотеках України XVIII ст. (до історії українсько-польських культурних взаємин)*, [in:] «Істину встановлює суд історії»: Збірник на пошану Федора Павловича Шевченка. Т 2: Наукові студії, відп. ред. В. Смолій, Київ 2004, s. 364-371.

Fiska P. [u a.], *Res Publica Litteraria*, [in:] *Geschichte der Buchkultur*. Bd. 7: Barock, hrsg. Ch. Gastgeber, E. Klecker, Graz 2010, s. 129-160.

Гуцуляк Д., *Божественна Літургія Йоана Золотоустого в Київській Митрополії після Унії з Римом (1596-1839)*, Львів 2004.

Ісаєвич Я., *До характеристики культури доби бароко: василіанські освітні осередки*, [in:] *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність : міжвідомчий збірник наукових праць*. Т. 12, Львів 2004, s. 195-206.

Ісаєвич Я., *Основи релігійного життя і культури на Україні (до кінця XVIII ст.)*, [in:] *Belarus, Lithuania, Poland, Ukraine. The Foundations of Historical and Cultural Traditions in East Central Europe. International Conference (Rome, 28 April – 6 May 1990)*, ed. J. Kłoczowski, Lublin-Rome 1994, s. 155-174.

Ісіченко І., *Риторика й барокове проповідництво у шкільній культурі Києва XVII ст.*, „Київська Академія” 2006, № 2-3, s. 32-39.

Яковенко Н., *Упошуках Нового неба: Життя і тексти Йоанікія Галятовського*, Київ 2017.

Яременко М., *Бібліотека київського Пустинно-Миколаївського монастиря XVIII ст.: «життя» книг, „Просемінарій. Медієвістика. Історія Церкви, науки і культури”* 2000, № 4, s. 119-142.

Кольбух М., *Книгозбірня Підгорецького монастиря: історія формування, „Записки Львівської Національної Наукової Бібліотеки України імені В. Стефаніка”* 2011, вип. 3 (19), s. 394-421.

Корзо М., *Українська и белорусская катехитическая традиция XVI-XVIII вв.: становление, эволюция и проблема заимствований*, Москва 2007.

Lorens B., *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743-1780*, Rzeszów 2014.

Lorens B., *Biblioteka bazylińskiego klasztoru św. Jerzego we Lwowie w drugiej połowie XVIII wieku w świetle inwentarzy*, [w:] *Kraków-Lwów: książki, czasopisma, biblioteki*. Т. 8, Kraków 2006, s. 273-286.

McKitterick D., *Libraries and the organization of knowledge*, [in:] *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*. Vol. 1: to 1640, ed. by E. Leedham-Green, T. Webber, Cambridge 2006, s. 592-615.

Медведик Ю., *Латинсько-польсько-словацькі елементи в українській духовній пісні*, „Musica Humana : Збірник статей кафедри музичної україністики” 2003, ч. 1, s. 251-260.

Mieczkowska H., «Polonicum» – *definicja pojęcia, zakres doboru materiału, zastosowanie w bibliografii*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiórami Historycznymi” 2015, t. 9, s. 21-29.

Musica Galiciana. Kultura muzyczna Galicji w kontekście stosunków polsko-ukraińskich (od doby piastowsko-książęcej do roku 1945). Т. 1, pod red. L. Mazepy, Rzeszów 1997.

Naumow A., *Przemiany w ruskiej kulturze unitów*, „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze = Краківські Українознавчі Зошити” 1997, t. 5-6, s. 141-146.

Niedzwiedz J., *Kultura literacka Wilna (1323-1655). Retoryczna organizacja miasta*, Kraków 2012.

Новаковський П., *Літургійна проблематика в міжконфесійній полеміці після Берестейської унії (1596-1720)*, Львів 2005.

Новицкая-Ежова А., *Орден базилиан и его культурно-просветительская деятельность на украинско-беларуско-литовских землях Речи Посполитой*, „Славяноведение” 1996, № 2, s. 33-47.

Pidłypczak-Majerowicz M., *Biblioteki i bibliotekarstwo zakonne na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej w XVII-XVIII wieku*, Wrocław 1996.

Radyszewskij R., *Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku*. Cz. 1: *Monografia*, Kraków 1996.

Resnick D., Martinek J., *Reading*, [in.:] *Encyclopedia of European Social History*. Vol. 5, ed. by P. Stearns, Detroit 2001, s. 407-418.

Сінкевич Н., «*Hic mortui vivunt, et muti loquuntur*» : *ранньомодерна книгозбірня Києво-Софійського монастиря за каталогом 1769 р.*, [in:] *Софія Київська: Візантія. Русь. Україна*. Т. 4: *Збірка наукових праць, присвячена 170-літтю з дня народження Никодима Павловича Кондакова (1844-1925)*, Київ 2014, s. 601-639.

Стецик Ю., *Василіанське чернецтво Перемишльської єпархії (друга половина XVIII ст.) : словник біограм*, Жовква 2015.

Шевченко І., *Польща в історії України*, [in:] *Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття*, Львів 2001, s. 121-134.

Шманько Т., *Латинізація та окциденталізація: прояви і наслідки*, [in:] *Берестейська унія (1596) в історії та історіографії: спроба підсумку. Матеріали міжнародного наукового діалогу про Берестейську унію фундації PRO ORIENTE (третья зустріч: Львів, 21-23 серпня 2006 р.) та Міжнародного наукового симпозиуму Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету «Берестейська церковна унія: перспективи наукового консенсусу в контексті національно-конфесійного дискурсу» (Львів, 24-27 серпня 2006 р.)*, за ред. Й. Марте, О. Турія, Львів 2008, s. 340-352.

Temćinas S., *Języki kultury ruskiej w Pierwszej Rzeczypospolitej*, [w:] *Między Wschodem a Zachodem. Prawosławie i unia*, red. nauk. M. Kuczyńska, Warszawa 2017, s. 81-120.

Wyczawski H., *Kościelne zbiory biblioteczne (wiek XVI-XVIII)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*. T. 2: *Od odrodzenia do oświecenia*. Cz. 1: *Teologia humanistyczna*, pod red. M. Rechowicza, Lublin 1975, s. 519-551.